

પ્રિય ડૉક્ટરભાઈ,

ચન્દ્રકાન્ત દેસાઈએ રિલ્કેનાં કાવ્યોના કરેલા ઘણા બધા અનુવાદો ચંદનશલાકા ન્યાયથી આગળ વધી હું નજીકથી જોઈ ગયો છું. જર્મન અને કેટલાક અંગ્રેજી અનુવાદોને આધારે થયેલા આ અનુવાદો મૂળમાંથી થયા છે એ વાત સાચી પણ ગુજરાતી ભાષા અનુવાદકને જેવી જોઈએ તેવી હસ્તગત નથી લાગતી. રિલ્કેની રચનાઓનો ભાવતર્ક પકડ્યા વગર ક્યારેક અનુવાદ અભિધાસ્તરે ઊતરી જાય છે. ક્યાંક એ જ કારણે ખોટા અનુવાદ થયા છે. પંક્તિઓ અનૂદિત થઈ હોય પણ પંક્તિઓથી ઊભી થતી અર્થ-અનુભૂતિ ચળાઈ ગઈ હોય, એવો અનુભવ વારંવાર થાય છે. જેમ કે ‘પાનખર’ (પ્ર-૩૫) જેવી રચનામાં મૂળનો ‘પડવાનો’ ચમત્કાર ‘ખરવા’ અને ‘પતન’માં વિભક્ત થઈ અર્થ અનુભૂતિના અનન્યને તોડી નાખે છે. ક્યાંક અનુવાદમાં પંક્તિઓ છૂટી થઈ છે. તો ક્યાંક મહત્વના શબ્દ જ બાદ થઈ ગયા છે. વાક્યાર્થોના પણ ઘણા પ્રશ્નો છે. ‘અનાથનું ગીત’ (પ્ર-૨૮) બાળાનું ગીત તરીકે અનૂદિત થવું જોઈતું હતું. તે અનાથ વારતા પુરુષવાચક નિર્દેશોમાં ઊતર્યું છે.

આમ છતાં આ અનુવાદોનો શ્રમ એળે ન જવા દઈ શકાય. કોઈ સારા કવિ પાસે રહી અનુવાદ કે આ અનુવાદોનું સંયોજન કરવું જરૂરી બને છે. ભાષાશુદ્ધિની દૃષ્ટિએ પણ હસ્તપ્રતને મઠારવાની રહે છે. આ પછી જ આ અનુવાદોને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ પ્રકાશન માટે હાથ ધરી શકે. નવાઈની વાત એ છે કે પ્રસ્તાવનાકાર નિરંજન ભગતે રિલ્કેની સામગ્રી પર આટલું કર્યું એ કરતાં થોડાક અનુવાદોનું સઘન વાચન કર્યું હોત તો અનુવાદકને લાભ મળત. આપણે ત્યાં અનુવાદો સઘન વાંચન વિના પસાર થઈ જાય છે એ ખેદજનક ઘટના છે. તમે એમ થવું અટકાવ્યું છે. મજામાં હશો. આ બહાને ફરી રિલ્કેનો મેં આનંદ લીધો.

Zindagi Aakhi

The six books, selected this year, are to be assessed for ‘The Kusumanjali Sahitya Samman’ for 2019.

After going through all the books, It seems that ‘Zindagi Aakhi’ by Vinesh Antani, shows author’s obsessive theme of love and separation, repeated have in a newer way, but after exploiting the narration with the help of the diary device, leaves not much impact in the end. In the Same way ‘Emanan Jeevan’ by Himanshi Shelat, the well-established, short story writer on micro-semantic structures significantly, but her style reveals the same flavor of her past writings. Varsha Adalaja’s ‘Cross-road’ is an entertaining, baggy and message time novel. It embraces the three generations of Indian history from 1930 to 1970 and picks up political, social and rural struggles to show that time is always changing to new frontiers and new problems. But in some, this is an eventful and entertaining long novel, sometimes filmy, sometimes clumsy.

Remaining three books of poetry ‘Sairandhri’ by Vinod Joshi and ‘Banaras Diary’ as well as ‘Nachiket Sutra’ by Harish Minashru, are worth considering publications for the award. Vinod Joshi in his long poem ‘Sairandhri’ exploits the strict metrical forms and classic language to experiment on the classical character of Maha Bharat, Draupadi, with the never feministe approach. There Karna, the other man in the life of Draupadi is throughout in her center, but the repeated theme keeps the text only on the one dimension. The whole endeavor is not doubt very much classic and impressive. In Comparison to Harish Manashru’s ‘Banaras Dairy’ hir long poem ‘Nachiket Sutra’ has a majestic impact of time elements from

ચન્દ્રકાન્ત ટોપીવાલા

D-6, પૂર્ણાશ્વર ફ્લેટ, ગુલબાઈ ટેકરા, અમદાવાદ-380015.

સંસર્જનાત્મક કાવ્યવિજ્ઞાન

૧૮-૬-૨૦૧૧

૧૯૮૫માં પ્રકાશિત અને પછી ૨૦૦૮માં પ્રકાશિત મારા મહાનિબંધ ‘સંસર્જનાત્મક કાવ્યવિજ્ઞાન’ના પૃષ્ઠ ૧૦૪ પર ‘વાક્યોની સંદિગ્ધતા’ અંગે ચર્ચા કરતાં Garden path theoryનો ઉલ્લેખ થયો છે અને એનું ભાષાન્તર ‘ઉદ્યાનમાર્ગ સિદ્ધાન્ત’ આપ્યું છે. પરંતુ આ ગુજરાતી ભાષાન્તર નર્યું શબ્દશઃ બનતાં અર્થહીન બન્યું છે. એ વાત ધ્યાન પર આવતાં સૌ વાચકો સપક્ષ આ નિવેદન રજૂ કરું છું.

એ સંજ્ઞા અંગ્રેજીમાં ક્યારેક અનિયમિત રૂઢિરૂપે વપરાય છે ત્યારે એનો અર્થ ભ્રાન્તિ, દ્વિમાર્ગ પ્રતારણા – જેવો થાય છે. અહીં ખરેખર તો ‘ભ્રાન્તિસિદ્ધાન્ત’ એવું કશુંક એનું ભાષાન્તર થવું જોઈતું હતું. કોઈ વાક્યમાં કોઈ વ્યક્તિ સંદિગ્ધ શબ્દને સાંભળે, બરાબર ન લાગે તો જરૂર પડ્યે વાક્યમાં પાછો જાય. નવેસરથી અર્થઘટન શરૂ કરે એ આખી પ્રક્રિયા એમાં નિહિત છે. આ ક્ષતિ માટે હું ક્ષમાપ્રાર્થી છું.

અંબાજી ખાતે

સહૃદયશ્રી,

અંબાજી ખાતે યોજાયેલી તા. ૬ અને ૭ ઓગસ્ટ દરમ્યાનની 'સંજ્ઞા' પરથી પરિચર્યાની ૭મી સવારની પ્રારંભિક બેઠકમાં અભિધા લક્ષણા વ્યંજનાની વ્યાખ્યા કરતી વખતે શ્રી નરેશ શુક્લની ડાયાબિટીસ સંદર્ભે કોઈ વાતચીતમાં રજૂ થયેલી ઉક્તિ 'ગેટ બંધ થતો નથી'ને લક્ષણાનું ઉદાહરણ અને તે પણ લક્ષણ લક્ષણાનું ઉદાહરણ ઓળખાવી આગળ વધતા મારા વ્યાખ્યાનને ચાતરીને શ્રી વિનોદ જોશીએ આ ઉક્તિ લક્ષણાની નથી અને વાચ્યાર્થમાં કોઈ બાધ આવતો નથી, એમાંથી સીધી વ્યંજના મળે છે એવી રજૂઆત કરી હતી અને મેં પણ વ્યાખ્યાનના પ્રવાહમાં કોઈ, તાત્કાલિક બીજું ચિત્ત પરોવ્યા વિના એ વાતને સંમતિ આપી દીધી હતી કે એ લક્ષણાનું ઉદાહરણ નથી આ માટે ક્ષમાપ્રાર્થી છું.

આ ઉક્તિ પર ફરીને વિચારતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે આ ઉક્તિ પ્રયોજનમૂલ્ય, સાધ્યવસ્થા ગૌણી લક્ષણ લક્ષણા જ છે. ટૂંકમાં લક્ષણા જ છે. શ્રી નરેશભાઈની ઉક્તિને વાતચીતમાં હું વાચ્યાર્થ તરીકે શબ્દકોશના પ્રારંભિક અર્થમાં સીધેસીધી સ્વીકારી શકું નહીં. 'ગેટ' શબ્દના શબ્દકોશના અર્થથી, એટલે કે વાચ્યાર્થથી, કરીને અર્થનિષ્પત્તિ માટે મારે અદૃશ્ય દ્વારા મોનો સ્વીકાર કરવો પડે છે. આથી એ ગૌણી લક્ષણોનો પ્રકાર થાય છે. પ્રયોજનપૂર્વક હોવાથી પ્રયોજનપૂર્વક લક્ષણા અને અતિશયોક્તિપૂર્વક ઉપમેયનું નિરાકરણ હોવાથી એ સાધ્યવસ્થાના લક્ષણા બને છે અને 'ગેટ'ને સ્થાને 'મો' ગોઠવવાથી એ લક્ષણ લક્ષણા બને છે ટૂંકમાં વ્યાખ્યાન વખતે ઉદાહરણ સંદર્ભે મારું પૃથક્કરણ યોગ્ય માર્ગે જ હતું.

ઉપસ્થિત રહેલા સહભાગીઓ વચ્ચે મળેલી ચર્યામાંથી ખોટી નિયતિ આગળ ન વધે એ માટે આ ખુલાસો જરૂરી બન્યો છે.

